

Вільгельм Телль

Іван Франко

I

– Як я тебе люблю, милий мій Володю, як я тебе люблю! – повторяла, задихаючися, молода, прекрасна дівчина, судорожно обнімаючи шию молодого чоловіка, свого нареченого.

– Але ж, Олюсю, що тобі сталося, – сказав молодий чоловік, увільняючися делікатно з її гарячих обіймів, – відки тобі нараз прийшла охота...

– Хіба ж ти вже не любиш мене?

– Люблю, зірочко, і найліпшим доказом моєї любові, що через тиждень буде весілля! Але відки ж тобі тепер прийшла охота сумніватися о тім?

– Ні, ні, ні, я не сумніваюся, – пристрасно скликнула молода дівчина, – сама тінь сумніву убила би мене. Мені тільки зробилося так якось тісно, тривожно, мрячно на душі, – я бажала почути від тебе гаряче, любе слово...

– Почуєш їх, серденько, почувеш, тільки воля твоя, – але тепер не пора. Бач, уже сьома доходить, твій туалет ще не скінчений, а зараз по сьомій заїде фіакр, що має завезти нас до театру на оперу. Іди ж і збирайся! А не сумнівайся про мою любов, бо се зробило би мені велику прикрість! Іди, йди!

І молодий чоловік притиснув до себе тремтячу, зворушену дівчину, поцілував її гарячі, калинові уста, що так і палали бажанням розкоші, і, коли потім вона звільна, оглядаючись і зупиняючися, відійшла, почав натягати на руки чорні глянсовані рукавички.

– Володю! – сказала вона, зупиняючися в дверях.

– Що, любя? – спитав молодий чоловік, озираючися від дзеркала, перед котрим почав був пробувати новий блискучий циліндр.

– Не їдьмо нині до театру!

– А то для чого?

– Так якось! Не їдьмо! Я не хочу!

– Але як же то можна, серденько? Ложа заплачена, фіакр замовлений, а ще до того таку славну оперу грають: "Вільгельма Телля" Россіні! І яка причина, щоб ми не їхали?

– Я не можу тобі сказати причини. Але я чогось така неспокійна, тривожна, якісь такі чуття в мені підіймаються, що й сама боюся заглянути їм в очі. Не їдьмо на ту оперу!

– Ні, дитино, – противно! Музика успокоїть, уколише тебе. На такі неясні та тривожні чуття музика якраз найкращий лік.

– А як музика власне зміцнить, прояснить ті чуття?

– Але ж видумуєш, моє серце! Як же ж можна так змінити гумор? До полудня напирася на мене: на оперу, на оперу, відітхнути мені не даєш, поки не роздобуду білета, – а тепер, коли все готове, – тобі нараз відхочується! Ні, серденько, – додав

молодий чоловік поважним, учительським тоном, – так не можна робити! Треба мати більше постійності характеру! Іди, йди і збирайся, – сама побачиш опісля, в яким славнім гуморі повернемо з опери!

Оля справді пішла, але при її відході за дверима чути було щось, мов тихеньке, несміле хлипання.

Молодий чоловік, скінчивши свою научку, обернувся знов до дзеркала і, закладаючи пенсне на ніс, тихенько процідив крізь зуби: "Бабські капризи!" Він рад був, що не уляг Олі, що поставив на своїм. Так і повинно бути! Адже ж він доктор філософії і учитель гімназійний, – щоб ним жінщина поводила? Ні, сього не буде!

II

Цілу дорогу Оля мовчала, хоч у тій мовчанці було більше якогось тихого суму, ніж гніву. Володко тим часом був у добрім гуморі і оповідав їй різні забавні анекдоти про автора опери Россіні, анекдоти, вчитані недавно в якісь німецькім збірнику. Він так був зайнятий своїм оповіданням, що й не звертав уваги на лихе успособлення своєї нареченої.

Ввійшли до ложі. Гарячий воздух, змішаний з запахом поту і парфум, ударив на них. Театр був уже повний, оркестр якраз лагодився розпочати увертюру.

– Ну, цікавий я, чи тебе насправду збудить та штука, – сказав усміхаючися Володко, подаючи Олі бінокль. Вона не приняла його, а, тільки усівши, впилася очима в оркестр, котрий розпочав гру. Могучі, стрійні акорди потрясли цілим організмом молодої дівчини. Від першої хвили вона чула себе мов причарованою тими тонами і не могла звести ока з одної точки. Тони поривали її, уносили з собою. Зразу їй здавалося, що плине тихою, спокійною рікою посеред пречудових краєвидів. Над нею тепле, темно-голубе небо, тихе, глибоке, без хмарочки. Сонце сипле золотим промінням додола, не надто жарко, немов ніжно-розкішно цілує землю-красуню. Срібною, діамантами вибиваною стяжкою простяглася тиха, могуча ріка поперек цілої країни, її рівні береги покриті темно-зеленими, цвітистими лугами, там знов шумлячими дібровами, – у віддалі синіються кришталевою стіною височенні гори, покриті вічним снігом. Зі всіх боків чути чудові пісні. Серце розширюється в Оліній груді, б'є сильно і гармонійно, в такт загальної радості, загальної краси. Поруч неї він, її любий Володко, такий гарний, як той краєвид, такий ніжний, як те сонячне тепло, такий сердечний і милий, як ті пісні чудові... Як вона любить, як вона любить його! Але нараз тони затремтіли якось тривожно; серед загальної гармонії тут і там проривається пискливий дисонанс; чути глухі удари великого бубна, мов далекий гуркіт грому. Світло ламп мліє, тускліє – робиться якось душно, понуро, мов перед бурею. Розбурхана фантазія Олі чародійською силою снує нові образи. Широка ріка звужується, – грізні пошарпані скелі стісняють її. Хвиля, сперта і спінена, розбивається о кам'яні брили, що вистирчують зо дна ріки. Погідне небо помрячилося. Темні хмари засіли на сніжних чолах гір і перекидаються гнівними словами громів; часом чорні їх лиця блискають огнем ненависті. Важко і тривожно робиться Олі. Вона притулюється цілою своєю істотою до свого товариша, надіється найти в нім підпору і розраду. Але якийсь злий демон шепче їй гризливі

слова його: "Дай мені спокій, я не маю часу з тобою пеститися, мушу задачі поправляти!".

Проразливий свист почувся з оркестру. Тони клекотіли і мішалися, як вода, кипуча в невеличкім кітлі. Баси гуділи, мов громи; скрипки квилили, мов чайка над затопленим болонням; флейта свистіла, мов вітер між кручами; м'які флажеолети стогнали уривано, мов конаючий. Все тремтіло і бурлило. В Олиних очах щезло все – і амфітеатр, і блимаючі світла, і червоні обої лож, і Володко, що сидів при ній і з виразом глупого задоволення лорнетував сидячі в противній ложі панни. Вона не бачила нічого, – їй здавалося, що музика, та проймаюча пекельна музика, погрузила її нараз у темну безодню, в котрій реве, бурлить і скаженіє віковична боротьба елементів. Вона чула себе незначною порошокною, одним атомом серед того розбентеженого моря. Грудь її хвилювала прискішено, віддих зробився скорий, нерівний, уриваний, лице покрила смертельна блідість, так що Володко, ненароком зирнувши на неї, аж перелякався і ніжно торкнув її плече.

– Люба, що тобі? Сидиш як сама не своя! Чи не хора ти?

– Ах! – вилетіло з уст Олі. Вона прокинулася з магічного сну, зирнула довкола себе, – перед її очима якраз підносилися заслона і показався пречудовий краєвид швейцарський – берег Фірвальштадського озера під час бурі.

– Ні, мені добре, зовсім добре, – відповіла Оля, вдивляючися в чудову сцену. Гра акторів відразу заняла її увагу – особливо ж геройська фігура Вільгельма Телля, котрий серед найстрашнішої бурі рятує на утлім човнику втікача Баумгартена.

– Той не скаже, що не має часу, – прошептала Оля і знов потонула у важких думках. Фігури драматичної дії пересувалися поперед її очима, мов мари, – вона чула тільки тони, чаруючі, могутні навіть тоді, коли ледве бриніли, мов пчілка між стебельцями, мов річка по дрібних камінчиках.

Тінь-тінь-тінь-тінь – капав акорд за акордом брильянтовими краплями, – і Оля почула немов подув теплого леготу весняного, немов ніжні, тихесенькі голоси дитячі, що так глибоко, так солодко гомонять в її серці. Вона бачить себе в опрятній, чистенькій світлиці, з вікнами до сонця, з цвітучими фуксіями й азаліями на вікнах, з зеленими пачосами плющу на стінах. А срібний дитячий голосок дзвенить коло неї. А шум і гамір містовий плине мутною бурливою рікою попід вікна, не входячи до тої тихої хатини з цвітучими фуксіями та чистими, білими запонами. Тінь-тінь-тінь-тінь – ценькають ножички, блискає голка. Тиша, самота! Хочеться слово сказати до когось, хочеться почути любу відповідь! Ось до акорду прибуває новий тон, грубший, тяжчий.

– Володю, – наш Стефанко уже всміхається!

І знов злий демон шепнув гризські слова його:

– Добре, добре! Але прошу тебе, серце, остав мене, я не маю часу, – мушу задачі поправляти!

Чого квилите так жалібно, скрипки-чарівниці?

Чого плачеш тихесенько, флейто, протягаючи свої тони, мов тоненьке павутиння жалоби понад цілою землею? Чи жаль вам того героя, що прощається зі своєю

родиною, – чи, може, взагалі болить вас утрачене щастя людське? Перлові сльози градом покотилися з Олиних очей. Володко власне вітався з якимось знайомим, що в антракті зайшов до їх ложі, – і не бачив її сліз.

III

– А от що я скажу тобі, друже Володимире, – говорив знайомий до Володі в глибині ложі. – Ти знаєш, яка у нас мізерія в літературі. Публіка з конечності хапає чужі газети літературні, бо своєї нема ніякої. Так от я задумав видавати місячник літературний. Капіталу у мене що-дещо знайдеться, терпеливості і пожертвування теж. Але все-таки помочі, особливо від наших письменників, потребую. Я знаю твоє гарне перо, чи можу на тебе числити в тім ділі?

Володко похитав головою.

– Ні, друже, – сказав він. – Куди мені тепер до писання? Чоловік у школі і поза школою має таку масу праці.

– Але ж інші мають також працю, та обіцяють і мене не залишати.

– Га, може, інші мають і більше сил. А впрочім, друже мій, знаєш прецінь, що женюся.

– Ну, надіюся, що твоя пані полишить тобі настільки вільного часу, – сказав з усміхом приятель, уклоняючись Олі.

– Але ж і як ще радо! – сказала Оля.

– Коли так, – сказав неохітно Володко...

Приятель, урадуваний, стиснув його руку, ще раз поклонився Олі і пішов.

– Пощо ти, серденько, так не впору вирвалася? – сказав до неї Володко.

– Не впору вирвалася? Адже ж я рада би, щоб ти не покидав і літературної праці, коли маєш талан до неї.

– А, так і роби йому задармо! А ще такому чоловікові! Таж я би від першого разу навіки скомпрометував усю свою кар'єру, якби тільки щось напечатав у його місячнику. Се прецінь чоловік підозрений, намаркований.

– Але ж я гадала, що він твій приятель.

– Ну, так, причіпається по старій знайомості. А не зриваю з ним, бо має острє перо, ще готов пошкодити.

– Але ж то на такий спосіб підлий чоловік! – скрикнула Оля.

– Всі вони такі! Що з ними робити?

– І як же ти можеш хоч би й про око дружити з такими людьми?

– Га, мусить чоловік! Не раз і такий до чогось здасться!

Оля замовкла і знов сумно похилила голову.

IV

Велика музикальна драма ішла тим часом дальше. Проводирі швейцарські, переконавшись, що годі довше народові зносити чужинецьку самоволю, змовляються приступити до небезпечного, але святого діла – освободження своєї Вітчизни. Серед недоступних скель, на розграниччі трьох кантонів, над озером відграється пречудово хороша і висока сцена присяги на вірність своїй країні і на загладу гнобителям. На

орлиних крилах підносить музика душу слухача аж до тої підзвіздної висоти, на котрій щезають усякі особисті, самолюбні забаги, на котрій дух живе високими і чистими чуттями любові до загалу і посвячення. Яка переміна зробилася з Олею! Її сумне, задумане личко випогодилося, заяріло рожевим рум'янцем. Її очі блищать, її груди б'є високо, – їй починає робитися тісно в тій душній, гарячій атмосфері, немов серце її виросло і преться на свободу, до сильніших почувань, до кращих вражінь, до великих діл посвячення й любові народної. Як вона любила в тій хвилі свій народ, як радо пішла би за нього на найбільші небезпеки, – з якою розкішшю стала би вона в крузі тих великих героїв, тих борців смілих, що там, далеко, за морем мли і за рікою світла стояли велично і недосяжно, побравшись за робучі могутні руки на вершині скелистого Рітлі і перед лицем величної природи присягали радше згинуті, ніж віддати край свій на поталу чужинцеві! Ох, раз тільки перебути і перечути таку хвилю, раз тільки з такими великими замислами в груді скупатися в рожевім промінні сонця, сходячого понад ледовими горами, – раз тільки! А відтак цілий вік жити в нужді, в пониженні, в забутті, в муках або згинуті з надією побіди. Як же радо вхопила би Оля таку долю, коли би яка всемогуча рука в тій хвилі подала їй!

– Володю, а я забула розпитати тебе про ті задумані віча провінціональні: будуть вони? де? коли?

– А так, перше буде 5 лютого в Тернополі, – відмовив недбало молодий чоловік, вибираючи для себе тістечко з тапки, що носив хлопець-рознощик із ложі до ложі.

– Ну, а ти виступаєш на тім вічу з яким рефератом?

– Я? А тобі що таке, серденько? Хіба ж мені можна?

– Не можна? А то чому?

– Професорам заборонена всяка політика.

– Але ж то не будуть політичні віча. Ти собі бери який науковий реферат.

– Е, серденько, все-таки то для мене недобре афішуватися на таких зібраннях. Ти знаєш, на такі віча зберуться хлопи, а вони хіба ж то знають границю між політикою і наукою? Найнауковішу річ зроблять політичною, а потому що мені скажуть звище?

– Але ж ти прецінь досі живо займався такими ділами і афішувався навіть.

– Ну, так, чоловік був молодший, нерозважний. Знаєш, серденько, той дуже добре знав життя, хто сказав, що хто до тридцяти літ віку не був революціонером, той хіба дурень: але ще більший дурень, хто по тридцятім році віку був революціонером.

Уста Олі задрижали, немов від якогось нервового болю. На серце її немов кригу леду положено. Так отсе він, її молодий ідеал! Так отсе той чоловік, котрого вона полюбила власне за те, чого він тепер цурається, і то якраз задля неї! Але ні, він цурається своїх світлих замислів і великої праці народної не для неї, а для того, що в серці його або погас, або й ніколи не палав святий огонь любові для народу. А її він тільки ставить перед очі людські як щит, котрим хоче закрити свою власну безхарактерність і трусливість! Ох, який лютий біль почуло молоде Олине серце при тій думці! Але ні, вона сього не стерпить, вона ані одної хвилі не знесе, щоб нею так поневіряв той чоловік! Огонь святого, праведного гніву запалав на Олинім личку, коли

опера скінчилася, і вона встала, щоб зібратися до виходу. Яким звичайним, буденним, неприємним чоловіком видався їй тепер той сам Володко, котрого перший поцілуй сто́яв її цілої безсонної, в гарячковій дріжжі і солодких думках проведеної ночі. І як вона могла полюбити того чоловіка? Тепер се їй видалось дивним, неймовірним. І коли Володко з салоновим уклоном приступив до неї, щоб подати їй руку, вона з погордою відвернулася від нього і холодно сказала:

– Мій пане, я вас не люблю і за ваш супровід дякую.

І, відсторонивши його рішучим рухом руки, не оглядаючися, пройшла попри остовпілого Володка і бистро поспішила наперед...